

Yerli Sosyolojide Science Sociale Etkisi: Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin 1957 İlmî Kongresi

The Effect of Science Sociale on Turkish Sociology: 1957 Scientific Congress Held by Turkish Sociological Association

BERNA FİLDİŞ*

*Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bernafildis@bartin.edu.tr

Özet: Science Sociale'in Türkiye serüveni 1902 Jön Türk Kongresi'nin ardından başlamıştır. Prens Sabahattin yaşanan idari, mali ve askeri sorunlara çözüm olacağını düşünmüş ve Science Sociale ekolünü 'içeriye' yansıtmıştır. Ancak kamucu toplumdaki bireyci topluma geçişi, yani yapısal bir dönüşümü öngören ekol istenilen etki düzeyine ulaşamamıştır. 1945'lere kadar Mehmet Ali Şevki Sevündük, Selahattin Demirkan gibi takipçiler teorik ve uygulamalı çalışmalarını -kısıtlı da olsa- Science Sociale'in Türkiye serüvenini devam ettirmişlerdir. 1945 sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünyanın 'içeride' yarattığı yeni koşullar ve bu koşulların Prens'in ölümüyle birleşmesi ise kısıtlılığı tersine çevirmiştir. Bu bağlamda Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal, Tahsin Demiray gibi isimler ve Türk Sosyoloji Cemiyeti gibi yapılar Prens'in sosyolojik söylemini geniş bir mecrada seslendirmiş ve ekolün tarihi-metodolojik unsurları yoğun olarak dolaşıma girmiştir. Dolayısıyla 1945 sonrasında, Science Sociale'in Türkiye serüveni açısından bir 'altın çağ' olarak nitelendirmek mümkündür. Makalemizde ekolün yerli sosyoloji camiasında yakaladığı bu ivme, Türk Sosyoloji Cemiyeti'nce 1957 yılında düzenlenen İlmî Kongre üzerinden ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Science Sociale, Yerli Sosyoloji, Prens Sabahattin, Türk Sosyoloji Cemiyeti, 1957 İlmî Kongresi.*

Abstract: Interest in Science Sociale in Turkey sparkled after Young Turks' Congress in 1902. Prince Sabahattin transferred the ecol of Science Sociale into 'home' thinking that it would solve governmental, financial, and military problems on hand. However, the ecol which proposed a transformation from a collectivistic society to an individualistic society, which means a structural transformation, could not create much effect. Some followers of the ecol, such as Mehmet Ali Şevki Sevündük and Selahattin Demirkan kept the ecol alive - though to a limited extent - until 1945 through their theoretical and practical studies. The new conditions 'at home' that emerged as a result of the split world after 1945, as well as the Prince's death made the tables turn, and those conditions led to a great deal of studies. In that context, some sociologists, such as Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal, Tahsin Demiray, and some communities, like Turkish Sociological Association widely mentioned about the Prince's sociological discourse, and thereby the historical and methodological elements of the ecol were introduced to social sciences in Turkey. Therefore, it is possible to define the period after 1945 as the 'golden age' of Science Sociale in Turkey. This momentum that the ecol gained in Turkish sociological community is discussed in this article by referring to the 1957 Scientific Congress held by Turkish Sociological Association.

Key Words: *Science Sociale, Turkish Sociology, Prince Sabahattin, Turkish Sociological Association, 1957 Scientific Congress.*

Giriş

Prens Sabahattin, ilki daha önce oluşmasına karşın siyasetçi ve sosyolog kimliklerini bir arada taşımıştır. Her iki kimliğinden siyasetçiliği başarısızlıkla özdeş olmasına rağmen, siyasi faaliyetlerini tamamlayan teorik çerçeve olarak kabul edilebilecek sosyolojik söylemi daha kalıcı bir etki yaratmıştır. Prens, Frederic Le Play'in öncülüğünde öğrencileri Henri de Tourville ve Edmond Demolins'in meydana getirdiği Science Sociale ekolünün Türkiye'deki ilk temsilcisidir. İhtilal ile siyasi ve sanayileşme ile ekonomik açıdan modern dünyaya ayak uydurma sancuları yaşayan Fransa'da, Le Play'in işçi aileleriyle yaptığı monografiler ve bu monografiler sonucunda geliştirilen toplumsal yapı tasnifleri ekolün ana eksenini oluşturmuştur. Prens Sabahattin sosyolojik söyleminde Science Sociale'in monografilerinden çok, yapı tasniflerini kullanmıştır (Okan, 2008, s. 487). Osmanlının yaşadığı idari, mali ve askeri sorunların devleti değil, toplumu merkeze alan Batılılaşma siyaseti ile çözümlenebileceğini düşünen Prens, köklü bir dönüşümün sağlanması gerektiği fikrini savunmuştur. Bu çerçevede Demolins'in geliştirdiği bireyci ve kamucu toplumlar sınıflamasından hareket etmiş ve Osmanlının devleti ön plana aldığı oranda bireysel girişimi geri plana atan merkezîyetçi yapısını eleştiriye tabi tutmuştur. Science Sociale'in, Fransa'nın yaşadığı sorunları kamucu toplum yapısına sahip olması ile açıklamasına paralel bir biçimde Prens'in de Osmanlı toplumunu ele aldığı görülmektedir. Bu noktada, sorunların teşhisi gibi çözümü de aynılaşmış ve ekolün Fransa için gerekli gördüğü yapısal değişim önerisini Prens 'içeriye' yansıtmıştır. Osmanlının kamucu toplumdaki bireyci topluma geçmesi onun gözünde yüzyıllardır yaşanan tüm 'rahatsızlıkların' tek reçetesi olmuştur (Prens Sabahattin, 1965, s. 63). Science Sociale'in bireyci yapının kaynağı olarak gördüğü Anglosakson toplumları kendisinin de ideal model kabul etmesinin nedeni budur. Çözümün hayata geçirilmesi noktasında da Fransız okulunu takip eden Prens, özellikle Demolins'in üzerinde durduğu eğitim meselesinde ayrıntılı bir düşünüş sergilemiş ve İngiltere'nin uyguladığı 'kendi ayakları üzerinde duran bireylerin yetiştirilmesi' idealinin benimsenmesiyle Osmanlı toplumunda zaman içerisinde bir değişim yaşanacağına inanmıştır. Bu bağlamda gençlerin yurt dışında devlete memur olma hayali kurduran, teorik ve ezberci bir eğitimin verildiği dolayısıyla kamucu toplum yapısının devam etmesini sağlayan okullar yerine, Anglosakson eğitim anlayışının uygulandığı okullara gönderilmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, bireyci bir formasyondan geçen gençler ülkeye döndüklerinde üstlenecekleri görevlerle ihtiyaç duyulan toplumsal dönüşümü de sağlayacaklardır (Prens Sabahattin, 1977, s. 231-232).

Prens Sabahattin'in Science Sociale'den beslenen ve 'içeriye', bireysel girişimciliğe karşılık gelen teşebbüs-ü şahsi ve devletin toplum üzerindeki denetim gücünün esnemesine karşılık gelen adem-i merkezîyet ile tercüme ettiği sosyolojik söylemi, yukarıda da belirtildiği gibi siyasi faaliyetlerinin teorik çerçevesini oluşturmuştur. Dolayısıyla söz konusu faaliyetlerinde yaşadığı başarısızlıklar sosyolojik söyleminin geçerliliğini doğrudan etkilemiştir. Dâhil olduğu Jön Türk hareketinin 1907'de düzenlenen ikinci kongresinde yaşanan ayrışma, Ahmet Rıza'nın başını çektiği İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ile kendisinin öncülük ettiği Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. Dönemin siyasi atmosferi uzunca bir süre iki yapı arasındaki çekişme ile gerilmiş ancak yaşananlar İTC'nin devlet içerisindeki gücünü gittikçe pekiştirmesine engel olmamıştır. Bu durum mevcut sorunların çözümünde merkezi bir rol atfedilen sosyoloji camiasına da yansımış ve İTC mensubu olarak Ziya Gökalp'in temsil ettiği Durkheimci görüş ana akım haline gelmiştir. Söz konusu görüşün kapsadığı fikirler çerçevesinde Gökalp bir anlamda İTC'nin ideoloğunu yapmış ve Prens Sabahattin'in temsil ettiği ekolün hareket alanı gittikçe daralmıştır. Prens'in siyasi kimliğindeki zayıflamaya paralel olarak ortaya çıkan bu tablo, sosyolojik söyleminin -ülkeyi dönmek üzere terk ettiği- 1924 yılında sessizliğe bürünmesi ile sonuçlanmıştır. Nitekim bu tarihten itibaren Prens, bazı takipçilerine yazdığı mektuplar ve yurt dışındaki dergilerde yayımlanmak üzere kaleme aldığı birkaç makale dışında herhangi bir yazı faaliyetinde bulunmamıştır (Okan, 2006, s. 165). Kaleme aldığı sınırlı

sayıdaki metne bakıldığında ise Türkiye ve dünyada yaşanan gelişmelerin kavranması ve var olan sorunlara çözümler üretilmesi konusunda ekolü tek adres olarak algılamaya devam ettiği görülmektedir.

1945'lere Kadar Science Sociale Etkisi

Science Sociale'in Fransa'da yaşanan sorunlara çözüm olma iddiasıyla yürüttüğü faaliyetler, 'içeride' Osmanlının kurtarılması motivasyonuna karşılık gelmiştir. Prens, Le Play ve öğrencilerinin 'toplumsal yapısı İngiltere'ye benzediği oranda güç kazanacak Fransa' idealini Osmanlının koşullarına uyarlamıştır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı toplumunun sorunlarının saptanması, söz konusu sorunlara çözüm üretilmesi ve üretilen çözümlerin uygulanması aşamalarında Science Sociale'i olduğu gibi aktarmıştır. Bu bağlamda Prens'in 1902 Kongresi'nin ardından Demolins'e ait *Anglo-Saksonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir?* başlıklı eserine bir kitapçıda tesadüf etmesi, ekolün Türkiye serüvenini başlatmıştır. Ancak Gökalp'in 1910'da Selanik'te vermeye başladığı sosyoloji dersleri, Durkheimci görüşün Balkan Savaşlarının ardından imparatorluğun resmi söylemi haline dönüşmesi ile neticelenmiştir. Dolayısıyla Science Sociale 'içeride' bir güç yitimine uğramıştır. Nitekim 1914 yılında Darülfünun bünyesinde kurulan sosyoloji kürsüsünün başına Gökalp getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmasına kadar devam eden bu durum, İTC'nin iktidardan uzaklaşmasıyla değişmeye başlamıştır. Ancak Prens'in Kurtuluş Savaşı kadrolarıyla yakın bir iletişim kuramaması, hızlanan sosyolojik faaliyetlerinin Türkiye'de istediği hareket alanına kavuşamamasına neden olmuştur. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise düşünce hayatında sosyolojinin merkez olmaktan çıktığı en azından eski önem ve öncülüğünü yitirdiği görülmektedir (Coşkun, 1991, s. 16). Yeni bir devletin kurulmasının, dolayısıyla siyasi belirsizliğin ortadan kalkmasının sonucu olan bu tablodan Prens Sabahattin sonrası Science Sociale takipçileri de paylarına düşeni almıştır. Ancak sosyolojinin arka plana gerilemesi ne Darülfünun'daki Durkheimci yaklaşımın unutulduğu ne de Science Sociale'i benimseyenlerin faaliyetlerini sonlandırdığı anlamına gelmektedir. Nitekim uzunca bir süre Durkheim akademideki hâkim konumunu muhafaza etmiş, ekol ise akademi dışındaki varlığını sürdürmüştür.

Prens Sabahattin'in ardından Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Science Sociale'in Türkiye'deki temsilcisi olarak Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün ön plana çıktığı görülmektedir. Sevündük, Prens'in ilgilenmediği ancak ekolün yoğun olarak atıfta bulunduğu alan araştırmalarına önem vermiş ve Türkiye'deki ilk monografi çalışmasını gerçekleştirmiştir. Döneme, Türkiye'nin köylü bir devlet olduğu fikrinin devlet üst düzey yöneticilerince seslendirilmesi ve yapılan yayınlar aracılığıyla işlenmesi tavrı hâkimdir (Ertürk, 1997, s. 57). Köy ve köylü ile ilgili bu vurgu, Sevündük'ün çalışmalarının sosyoloji camiası içerisinde yer bulmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca sosyoloji disiplinine yeniden popülerlik kazandırma isteği, Gökalp Dönemi'ndeki gibi mutlak bir dışlanma ile karşılaşmasının önüne geçmiştir. 1938-1940 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verebilmesi bunun göstergesidir.¹ 1930 yılında yayımlanan *Kütahya'nın Ortakçı Destanı ve Bir Ülke Sorunu* başlıklı çalışması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat sonrası halk şairlerinden Kütahyalı Hacı Pesendi'nin (1845-1915) kaleme aldığı bir destanı konu edinmektedir (Sucu, 2014, s. 199). Sevündük'e göre, elli dört dörtlükten oluşan Ortakçı Destanı'nda köylülerle şehirliler arasındaki ekonomik ilişkileri ve köylülerin yaşam koşullarını dile getiren şair, Science Socialecilerin yabancı olmadığı bir metodoloji uygulamıştır. Barındırdığı monografik öğelerle destanın bir döneme şahitlik ettiğinin altını çizen Sevündük, bu vesileyle halkbilim araştırmaları yapmanın önemini belirtmiştir. Türkiye'nin ilk monografisi kabul edilen alan araştırmasını ise 1936 yılında Kurna Köyü'nde gerçekleştirmiştir. Katılımcı gözlem ve anket tekniği kullanarak yaptığı bu çalışmada, İstanbul dışında bulunan köyün yürüttüğü ekonomik faaliyetler ve sahip olduğu fiziki özellikler ile sosyal yapısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Yukarıda da belirtildiği

¹ Sevündük'ün verdiği derslerle Science Sociale'in uygulamalı sosyoloji anlayışı ilk defa akademiye girmiştir.

gibi, Sevündük'ün çalışmaları siyasi kadroların köyü ve köylüyü tanıma hassasiyetleri ile birleşip Science Sociale'in Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bir hareket alanı bulmasını sağlamıştır. Onun ardından 1940'lı yıllarda ekolün Türkiye'deki etkinliğini Selahattin Demirkan ile devam ettirdiği görülmektedir. 1930'lu yıllarda Science Sociale ile tanışan Demirkan, köy ve köy sosyolojisi denince ilk akla gelen isimlerdendir. Prens Sabahattin ve Mehmet Ali Şevki Sevündük gibi akademi dışı bir isim olan Demirkan, Halkevleri'ne bağlı köy bürolarında şef olarak görev yapmıştır (Sucu, 2014, s. 223). Ekole dayanan fikirleri ile çeşitli dergilerde makaleler kaleme almış ve 1940-1947 yılları arasında çıkardığı Köye Doğru dergisi, faaliyetlerinde tepe noktasını oluşturmuştur. 1941 Küçükçekmece Köyü, 1943 Kestel Köyü, 1952 Bağlum Köyü monografileri köy sosyolojisine ve dolayısıyla Science Social'in Türkiye'deki serüvenine birer katkı olarak değerlendirilmelidir. Sevündük gibi monografi cetvelleri oluşturması ve köy araştırmalarının nasıl yürütüleceğine yönelik kitaplar kaleme alması ise uygulamalı çalışmaların teorik boyutunu da göz ardı etmediğinin göstergesidir. Ayrıca işyeri bünyesinde çeşitli dersler ve konferanslar verdiği, sosyoloji kongrelerine iştirak ettiği ve devlet birimlerinin talepleri çerçevesinde Anadolu'nun farklı yörelerindeki pek çok köyle ilgili raporlar hazırladığı bilinmektedir. Bu yoğunluk içerisinde dikkati çeken; Prens'in sosyolojik söyleminin merkezinde duran teşebbüs-ü şahsi ve adem-i merkezîyet kavramlarına atıfta bulunduğu, kamucu ve bireyci toplum ayrımı üzerinden köy tasniflerine giriştiği ve Türkiye genelinde sınırlı olan bireysel girişimciliğin eğitim kurumlarıyla arttırılabileceğini düşündüğüdür. Demirkan söz konusu düşünceleri ve faaliyetleriyle ekolün Türkiye'deki tutunum düzeyini arttırmıştır.

Aynı dönem içerisinde akademide de Le Play ya da Science Sociale merkezli çalışmalar yapıldığı dikkati çekmektedir. Sevündük'ün İstanbul Üniversitesi'nde verdiği derslerin ardından akademi dışı ile kurulan irtibat daha da yoğunlaşmıştır. Bu konuda başı çeken isim ise Hilmi Ziya Ülken olmuştur. Ülken, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsünün başına getirilmiş ve 1941-1960 yılları arasında bu kürsünün tek hâkimi olmuştur (Kaçmazoğlu, 2013c, s. 141). Sosyoloji anlayışı; Durkheim'dan, Le Play'e, Marx'a, Gurvitch ve daha pek çok düşünürü kadar birbirine taban tabana zıt görüşlerin izlerini taşımıştır (Kaçmazoğlu, 2013a, s. 61). Eklektik olarak nitelendirilebilecek söz konusu anlayış, farklı bakış açılarının bir arada olmasına imkân tanımış ve Science Sociale'in üniversite içerisindeki hareket alanı genişlemiştir. Nitekim Ülken'in bir takipçi olmamasına karşın ekolün metodolojisinden yararlanarak makaleler kaleme aldığı ve bölüm içerisinde alan araştırmaları yapılmasını teşvik ettiği görülmektedir. Bu çerçevede Sosyoloji Dergisi'nde Nurettin Şazi Kösemihal'in ve bölüm öğrencilerinin telif ya da tercüme çalışmalarına yer verilmiştir. Ülken akademi dışında faaliyet yürüten Science Socialecilerle de ortak çalışmalar yürütmüştür. Sevündük'ün içerisinde olduğu Muallimler Birliği'ne bağlı Merkez Şube'de kâtiplik yaptığı ve bu birliğin çalışmalarına katkıda bulunduğu, yanı sıra çıkardığı İnsan dergisinde ekol ve takipçilerine bir alan açmayı ihmal etmediği bilinmektedir. Dolayısıyla Ülken'in 1930'lu yılların durgunluğunun ardından yerli sosyoloji camiasında hareketlilik yarattığını, Science Sociale'in de söz konusu hareketlilikten akademi içinde ve dışında hissesini aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1945'lerden Sonra Science Sociale Etkisi

Prens Sabahattin'in uzun yıllar devam eden sürgün hayatı 1948 yılındaki ölümü ile 'fili' olarak sonlanmış ve o, ölümünün ardından Türkiye'de yeniden hatırlanmıştır. Özellikle Muallimler Birliği'nin yaptığı anma toplantıları, yerli sosyoloji gündemine dâhil olmasını sağlamıştır. Ancak Prens'e yönelik bu ilgiyi sadece ölümüyle açıklamak doğru değildir. II. Dünya Savaşı'nın ardından değişen dünya dengeleri ve Türkiye'nin bu dengelere uyum sağlama çabaları, Prens Sabahattin'in tekrar 'dolaşıma' girmesinin belirleyici nedenleridir. Dünyanın Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB) öncülüğünde iki kutba ayrılması ile başlayan Soğuk Savaş, yerleşik sosyoloji anlayışlarında

önemli değişimler yaratmıştır. Avrupa'nın, özelde ise Fransa'nın kuramsal ağırlıklı yaklaşımı geri plana düşmüş ve Batı'nın yeni temsilcisi olarak ABD'nin uygulamalı yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla siyasi farklılaşma sosyolojik koşulları yeniden belirlemiş ve Türkiye de dâhil dünyada uygulamalı sosyoloji popülerleşmiştir. Yaşanan 'iç farklılaşmada', 1945 sonrasında Türkiye'nin kendisini ABD yanında konumlandırması etkili olmuştur. Bu dönemde Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav gibi isimlerin yer aldığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde uygulamalı çalışmalara ağırlık verildiği görülmektedir. Söz konusu kadronun gözde konuları; ekonomi, şehir, endüstri ve köy sosyolojileri olmuştur (Kaçmazoğlu, 2013a, s. 45). Ziraatı köyle, sanayii şehirle özdeş ele alarak modernleşme, kalkınma, kültür bağlamlarında toplumsal değişimin nabzını tutmaya çalışmışlardır. Konumuz açısından göz ardı edilmemesi gereken ise uygulamalı sosyolojiye dayalı olarak gerçekleştirdikleri alan araştırmalarının, özellikle de köy sosyolojisindeki üretimlerinin yekûn olarak İstanbul Üniversitesi'nden çok daha fazla olduğudur. Bu durum Ankara Üniversitesi'ndeki isimlerin ABD'de eğitim görmeleri ile ilgili olduğu kadar, İstanbul Üniversitesi'ndekilerin gelenekten yani teoriyi ön plana çıkaran Durkheimci yaklaşımdan kopmamış olmaları ile de ilgilidir. Hilmi Ziya Ülken'in başkanlığında Science Sociale'e yer ayrılmış ancak ekol İstanbul Üniversitesi'nde tek bir yaklaşım olarak varlığını devam ettirmemiştir. Yine de iki üniversitedeki sosyolojik faaliyetler ciddi benzerlikler taşımıştır. Dolayısıyla hareket alanları açısından Amerikan sosyolojisi ve Science Sociale'in birbirlerini olumlu etkiledikleri söylenmelidir. Bu, Prens Sabahattin ve sosyolojik söyleminin 1945'lerden sonra tekrar gündeme gelmesi konusunda da geçerli olmuştur.

1950'li yıllar, yerli sosyoloji atmosferi açısından bir 'tekdüzeliğe' karşılık gelmektedir. Bunda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ndeki isimlerin 1948'de üniversiteden tasfiye edilmelerinin ve 1950 yılında Demokrat Parti (DP)'nin iktidara gelmesiyle siyaset ortamında yaşanan köklü değişimlerin etkisi vardır. Akademide ortaya çıkan daralma Ülken'e de yansımış ve farklı sesleri bir arada barındıran entelektüel tavrı sönmüştür. 1951 yılında kaleme aldığı *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* bunun en açık göstergesidir. Söz konusu gelişmelere karşın göz ardı edilmemesi gereken ise sosyoloji atmosferine hâkim 'tekdüzeliğin' genel bir üretim sorununa yol açmadığıdır. Öncelikle dikkati çeken, uygulamalı sosyolojinin daha da popülerleştiğidir: "1950-1960 döneminde ürün veren sosyologların hemen hepsi deneysel sosyoloji ekolünün ya içerisinde yer almış ya da ekole sempati duyarak bu ekolün yerleşmesine katkıda bulunmuşlardır" (Kaçmazoğlu, 2013b, s. 101). Bu çerçevede özellikle köy sosyolojisi alanında pek çok monografi ve kitap yayımlanmıştır. Ülken, Kösemihal ve Tanyol'un Karataş Köyü Monografisi, İbrahim Yasa'nın Sindel Köyü ve Turhan Yörükân ile Turgut Cebe'nin Çatak Köyü Araştırmaları, Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişmeleri* başlıklı kitabı ilk akla gelenlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi, uygulamalı sosyolojide söz konusu çalışmaları da içerisine alan ivmeyi Amerikan sosyolojisinin dış ve iç konjonktüre bağlı yükselişi ve yarattığı etki ile açıklamak gerekmektedir. Ancak Ankara'da yaşanan tasfiyelerin ardından Science Sociale'e öncesine göre daha fazla vurgu yapılmış ve Prens Sabahattin'in sosyolojik söylemi üzerinden Le Play ve takipçileri daha sık gündeme gelmiştir.

Bu dönemde Prens Sabahattin'in siyasi faaliyetlerinin göz ardı edildiği ve sosyolog kimliği ile ele alındığı görülmektedir. 1949 yılında Cahit Tanyol'un Sosyoloji Dergisi'nde yayımlanan "İçtimai Monografi Hazırlıkları Prens Sabahattin" ve Cavit Orhan Tütengil'in "Prens Sabahattin (1877-1948)" makaleleri önemlidir. Tanyol,

Sabahattin Bey bütün ömrü boyunca Türk Cemiyetini, politikanın, partilerin dışında, kalbi muhabbetle çarparak düşünmüş, onun kalkınmasının nelere mütevakkıf olduğunu müsbet bir araştırma metoduna dayanan bir sosyoloji anlayışıyla ortaya atmaya çalışmıştır. Bütün düşüncelerini, zümrelerin ötesinde, geniş halk yığınlarının kalkınmasına hasretmiştir (1949, s. 146-147).

diyerek Prens'in politika üstü ve bilimle temellenmiş bir vatanseverlik duygusuna sahip olduğunu savunmuş, Tütengil ise,

Türk tefekkürü, içtimai münasebetleri bir müşahede ve tetkik mevzuu yapmak bakımından Sabahaddin'in yolundadır. Devamcılarının ve buna ilave olarak muhtelif araştırmacılar tarafından yapılan monografilerin Memleketi tanımak bakımından oynadığı büyük rol küçümsenemez. Monografik tetkikler bir organizasyona bağlandığı gün, "içtimai mesele"nin hal tarzı yarıyarıya kolaylaşacaktır (1949, s. 218).

diyerek Prens'in sosyolojik temsiliyetinin tazeliğini 'hala' koruduğunu vurgulamıştır. Ancak unutulmaması gereken nokta, Prens'in Anglosakson toplum modelinin kaynağı durumundaki İngiltere'ye beslediği yakınlığın Türkiye'nin ABD müttefikliği ile örtüştüğüdür. Böylece yürüttüğü siyasi faaliyetlerin 'sakıncalı' tarafları görmezden gelinebilmiş ve Prens'in sosyoloji camiasının gündemine dahil kolaylaşmıştır. Ölümünden kısa bir süre önce ABD'nin dünya siyasetinde üstlendiği yeni rolü önemseydiğini belirtir makaleler kaleme almış olması da mevcut durumu pekiştirmiştir. Bu çerçevede fikirleriyle 1918, kendisiyle 1919 yılında tanışan Nezahat Nurettin Ege dâhil pek çok takipçisi, özellikle Muallimler Birliği çatısı altında düzenlenen anma toplantılarında ve konferanslarda, yanı sıra gazete-dergi yazılarında onu ve fikirlerini tanıtmıştır. Prens'in geniş bir mecrada tartışılması yukarıda belirtildiği gibi Science Sociale'in popülerleşmesini sağlamıştır. Ancak akademiye yürütülen çalışmalar yanında, dönem itibarıyla Tahsin Demiray gibi akademi dışı isimlerin varlığı da söz konusu gelişmeyi desteklemiştir. Demiray 1930'lu yıllardan itibaren Muallimler Birliği ve Eminönü Halkevi'nde çeşitli görevlerde bulunmuş, Science Sociale ile bu görevler sırasında tanışmıştır. Ülken ile birlikte Muallimler Birliği'ne bağlı Merkez Şube'de kâtiplik yapmıştır. 1945'e kadar toplum sorunlarımız konusunda herhangi bir çalışmasının olmadığı bilinmektedir (Ertürk, 1989, s. 111). Ancak yayın faaliyetleriyle tanışıklığı Türkiye Yayınevi'ni kurduğu 1924 yılına kadar geri gitmektedir. Demiray, sahip olduğu düşünce dizgesiyle Türkiye'nin yapısal özelliklerinin doğru tahlil edilmesinde tek geçerli yolun Science Sociale olduğunu savunmuş, düzenlediği konferanslar ve kaleme aldığı metinlerle bu savunusunu çeşitli mecralarda dillendirmiştir. 1949 yılından itibaren beş yıl boyunca yayımladığı Hafta dergisinde güncel değerlendirmeler yapmış, 1955 yılında çıkan *Toplum Yapımıza Tarih İçinde Bir Bakış* kitabında Türkiye'yi tarihsel bağlantılarıyla çözümlenmiş ve aynı yıl çıkan *Türkiye'de Son Elli Yıllık İç Politika, Gizli Cemiyetler, Komiteler ve Partiler* isimli bir diğer kitabında ise Prens Sabahattin'in tam olarak anlayamadığını belirtip kendisine övgülerde bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada yaşanan değişim sosyoloji disiplini de etkisi altına almış ve Amerika öncülüğünde uygulamalı sosyoloji yükselişe geçmiştir. Yerli sosyoloji atmosferine yansıyan bu tablo Prens Sabahattin'in ölümüyle birleşip fikirlerinin geniş bir alanda yeniden dolaşıma girmesine imkân tanımıştır. Dolayısıyla akademi içinde ve dışında Science Sociale üzerine tarihsel-kuramsal çalışmalar yapılmış, metodolojisinden yararlanarak alan araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle ekol açısından 1945 sonrası süreci, kısa aralıklarla yaşanan irili ufaklı pek çok gelişmenin bileşimi ile ortaya çıkmış bir 'altın çağ' olarak nitelendirmek mümkündür.

Türk Sosyoloji Cemiyeti ve 1957 İlmî Kongresi

Yerli sosyolojide 1945 sonrası Science Sociale merkezli hareketliliğin en somut göstergelerinden biri Türk Sosyoloji Cemiyeti (TSC)'nin kurulmasıdır. İkinci savaşın ardından UNESCO'nun desteği ile dünyada bir sosyoloji örgütü oluşturma fikri gündeme gelmiş ve Eylül 1949'da Oslo'da düzenlenen toplantı sonucunda Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti vücuda getirilmiştir. TSC ise bu oluşumun Türkiye ayağı olarak Aralık 1949'da kurulmuştur. Yapılan ilk toplantıda idare heyeti başkanlığına seçilen Ülken'in yanı sıra, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, Nezahat

Nurettin Ege gibi isimler kurucu üye olmuşlar ve cemiyet "... dağınık çalışmalarını teşkilatlandırmak, Türkiye’de sosyoloji ile uğraşanları bir araya getirmek, bir sosyoloji lügati hazırlamak, mecmua neşretmek, muntazam tebliğler ve konferanslar vermek, memleket tetkiklerini sistemli bir hale getirmek gayelerini takip etmiştir" (Ülken, 1950a, s. 137-138). Bu çerçevede cemiyetin yayın organı olarak 1951 yılında Sosyoloji Dünyası dergisi kurulmuş ve yılda bir defa olmak üzere toplam üç sayı çıkmıştır. Cemiyet bünyesinde ayrıca 1949-1950 arasında pek çok konferans düzenlenmiştir. Bunlar; Ali Rıza Korap’ın “Kültür ve Medeniyet”, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun “Sosyoloji Gözü ile Dil”, Selmin Evrim’in “Sosyoloji Cemiyeti’ni Ne İçin İstiyoruz?”, Hilmi Ziya Ülken’in “Medeniyetin Yayılmasını Durduran Sebepler”, Şefik Can’ın “Mitolojiye Dair”, Nebahat Karaorman’ın “Mektep Psikolojisi”, Münir Raşit Öymen’in “İdeolojilerin Sosyolojisi”, Nurettin Şazi Kösemihal’in “Tecrübi Sosyolojinin Memleketimizde Gelişmesi”, Y. Saim Ozanoğlu’nun “Erciyes ve Civarında Folklor Araştırmaları”, Şekip Tunç’un “Müşahhas İnsan ve Onun Dünyası” başlıklı konuşmaları olarak sıralanmaktadır (Parin, 2008, s. 694). Süreli yayın ve konferans etkinliklerine ek olarak Türk Sosyoloji Cemiyeti’nin iki ulusal kongreye de imza attığı görülmektedir. 21-25 Temmuz 1950 tarihleri arasında Birinci Kongre, 21 Aralık 1957 tarihinde ise İlmî Kongre yapılmıştır. Her iki kongre de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nün desteği ile düzenlenmiştir.² 1950’deki kongre İstanbul Tabipler Odası’nda gerçekleştirilmiş ve ilk gün reis ile kâtiplerin, yanı sıra yeni idare heyetinin seçilmesi, idare heyeti raporunun okunması, yeni seneye ait tekliflerin yapılması ve yıllık bilimsel çalışmaların görüşülmesi gibi idari işlerle geçmiştir (Ülken, 1950b, s. 138). Kongrenin ikinci gününden itibaren ise laiklik, gelir vergisi, hukuk, eğitim, din, sağlık, sendikalar, fenomenoloji, pedagoji, psikoloji, Batı medeniyeti gibi farklı konularda Ülken’in aktardığına göre toplam 14 bildiri sunulmuştur.³ Basın kuruluşlarının kongreye yeteri kadar ilgi göstermemesinden memnuniyetsizlik duyulsa da Sosyoloji Dünyası’nda Ülken,

Henüz daha çok genç olan, neşir vasıtaları ve azası çok mahdut bulunan cemiyetin ilk bu kongresinde görülen ilmi faaliyet ileriki çalışma seneleri ve kongreleri için ümit verici mahiyettedir. Cemiyet daha şimdiden Muallimler Birliği, Pedagoji Cemiyeti, Türk Felsefe Cemiyeti ile temasa girdiği için gelecek kongrelerinin daha geniş bir ilim çevresini toplayacağı tahmin edilebilir (1950b, s. 139).

demiş ve ‘yarına’ dönük olumlu bir düşünüş sergilemiştir. Konumuz açısından bu kongreyle ilgili üzerinde durulması gereken nokta, ilk gün konuşulanlar arasında cemiyetin Muallimler Birliği ile birleşmesi önerisinin bulunmasıdır. Kurulduğu 1931 yılından itibaren bünyesinde pek çok Science Socialeciyi barındıran bu birliğin üyelerinden Hilmi Ziya Ülken ve Nezahat Nurettin Ege’nin aynı zamanda cemiyet üyesi oldukları bilinmektedir. Diğer taraftan akademi içerisinde Kösemihal, akademi dışından ise Demirkan ve Demiray gibi pek çok Science Socialecinin cemiyet ile bağlarının mevcudiyeti de aşikârdır. Dolayısıyla bu öneriyi, ekolü benimseyen üyelerin cemiyette hâkimiyet teşkil etme girişimleri olarak okumak mümkündür. Birleşme kararının yeni idare heyetine bırakılarak ötelenmesi

² Bu desteğin arka planında cemiyetin ve bölümün başındaki isim Ülken vardır. Onun hem katılımcı hem de görevli olarak uluslararası sosyoloji organizasyonlarında hatırı sayılır bir tecrübeye sahip olduğu bilinmektedir. 1939’da Bükreş’te, 1950’de Roma’da, 1951’de Yeni Delhi’de, 1954’te Şam’da, 1956’da Amsterdam’da düzenlenen kongre ve konferanslarda bildiriler sunmuş; Uluslararası Sosyoloji Enstitüsünün genel sekreterliğini yapmış, Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti’nin kuruluşunda yer almış ve ilerleyen dönemlerde bu kuruluşun başkan yardımcılığı görevini yürütmüştür. Dolayısıyla Ülken’in sahip olduğu tecrübeyle iki kongrenin düzenlenmesine rehberlik ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Suvat Parin, “Toplumbilimin Türkiye Serüveninde Sosyoloji Kongreleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, S. 11, 2008, s. 693-694.

³ Suvat Parin sunulan bildiri sayısı ile ilgili iki farklı bilgi olduğunu aktarmaktadır. Buna göre Ülken, Sosyoloji Dergisi’nin 1950 yılında yayımlanan 6. sayısında -aktardığımız gibi- 14 bildiri sunulduğunu söylerken Sosyoloji Dünyası’nın 1951 yılında yayımlanan ilk sayısında verilen sayı ise 12’dir. Bkz. Suvat Parin, “Toplumbilimin Türkiye Serüveninde Sosyoloji Kongreleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, S. 11, 2008, s. 698.

üyelerin tamamının böyle bir düşünceye sahip olmadığını gösterse de TSC yürüttüğü faaliyetlerde Prens Sabahattin, dolayısıyla Science Sociale etkisinin gözle görüldüğü bir cemiyet olmuştur. Bu durum onu, ekolün 'içeride' tekrar dolaşıma girmesi konusunda göz ardı edilmemesi gereken bir yapı haline getirmektedir. Nitekim kongrede Hilmi Ziya Ülken'in "Türkiye'de Köy Sosyolojisi", Nurettin Şazi Kösemihal'in ise "Türkiye'de Tecrübi Sosyoloji" başlıklı bildirimleri sunmuş olmaları ilgili tabloyu bütünler niteliktedir.

Makalemizin ana konusunu teşkil eden ve Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin düzenlediği ikinci kongre, 1957 yılının 21 Aralık günü gerçekleşmiştir. Sunulan bildirimlerle ilgili, biri 1957 yılında yayımlanan *İlmi Kongre Tebliğleri*, diğeri ise 1958 yılında yayımlanan *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiye'de Tesirleri* başlığını taşıyan iki yayın mevcuttur. Ancak her ikisi de TSC değil, Demiray'ın kurduğu Türkiye Yayınevi tarafından basılmıştır. İki ayrı yayının varlığı, kongre ile ilgili soruları ve olası cevapları beraberinde getirmiş ve Recep Ertürk bu durumu şöyle özetlemiştir:

Muhtemelen Türk Sosyoloji Cemiyeti iki ayrı toplantı düzenlemiş, bu iki toplantıda verilen tebliğler bir araya getirilerek yayınlanmıştır. Bir diğer olasılık, -ancak çok daha az gerçekleşebilir olasılık- aynı toplantı iki hafta sürmüştür (2001, s. 182).⁴

Bunların dışında bahsettiği üçüncü ihtimal ise Le Play için herhangi bir toplantının yapılmadığı ve ilgili yayının tebliğlerinin elden toplanarak kitaplaştırıldığıdır.⁵ Nitekim *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiye'de Tesirleri, İlmi Kongre Tebliğleri*'ndeki 13 bildirimden 4'ünün olduğu gibi alınmasıyla meydana getirilmiştir. Bu ihtimal gerçek kabul edilirse söylenmesi gereken, Demiray'ın mevcut bildirimlerden Science Sociale'e dair olanları ayrı bir yayında toplama isteği taşıdığıdır. 1957 yılında Le Play sosyolojisinin 100. yılını geride bırakması, böyle bir isteği daha da kuvvetlendirmiş olabilir. Hiçbir ihtimal gerçeği tam olarak vermese de yayınların hem bir ekol takipçisi tarafından basılması hem de sahip oldukları içerik Science Sociale'in TSC'deki etkisini bir kez daha göstermektedir. Yanı sıra, 1945 sonrasında yerli sosyoloji camiasında güçlenen konumuna işaret etmektedir. Bu noktada sunulan bildirimleri daha yakından ele almak anlamlı olacaktır.

1957 İlmi Kongresi'nde Sunulan Bildiriler ve İçerikleri

Kongrede sunulan 13 bildiriye bakıldığında; Selahattin Demirkan'ın "Türk Sosyolojisi ve Bugünkü Problemleri", Nafiz Danışman'ın "Memleketimizdeki Kültür Değişmelerinin İçtimai Akisleri", Nusret Köymen'in "Köy İncelemeleri", "Hızlanan Sosyal Değişmeler Karşısında Sosyolog", "Din Sosyolojisinin Hareket Noktası", Cavit Orhan Tütengil'in "Sakarya, Bursa ve Bolu İllerine Bağlı 25 Köyde İktisadi, İçtimai ve Teknik Alanlarda Meydana Gelen Gelişmeler Üzerinde Bir Soruşturma",

⁴ Ertürk'ün bu olasılıkları gündeme getirmesinin nedeni *İlmi Kongre Tebliğleri* yayınında Abdülkadir Karahan'ın sunduğu "Kültür Değişimleri Bakımından Kuzey Atlantik Ülkeleri ve Türkiye" başlıklı bildirim, "Türk Sosyoloji Cemiyetinin İlmi Kongresinde (14.12.1957) İdare Kurulu üyelerinden Türk Edebiyatı Doçenti Dr. Abdülkadir Karahan'ın tebliğidir." ibaresi ile dipnotlanmasıdır. 21 Aralık 1957 tarihi dışında bir tarihin verilmesi, Ertürk'ün sıraladığı iki ihtimali de gündeme getirmektedir. Diğer taraftan Tahsin Demiray'ın "Science Sociale'in Türkiye'ye Gelişi ve Bizdeki Tesirleri" başlıklı ve her iki yayında da bulunan bildirisinin girişinde, "Bu defa, cemiyetimizin mutlak yıllık toplantısının iki ayrı gün yapılmasından ve sürdürülmesinden faydalanılarak Science Sociale'in 100 üncü yıldönümüne -velev pek kısa da olsa- bir zaman ayrılmış olmasını memnunlukla karşılıyoruz." cümlesini sarf etmesi kongrenin iki hafta sürmesi ihtimalinden ziyade, 100. Yıl kutlamalarıyla ilgili ikinci bir organizasyonun yapıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak 4 bildirim yer aldığı ikinci yayında, "Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin 21 Aralık 1957 günü tertiplelediği toplantıda bu mevzua dair yapılan tebliğler" ibaresinin yer alması, ikinci organizasyon ihtimali ile de ilgili soru işaretleri yaratmaktadır. Bkz. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, s. 48 ve *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiye'de Tesirleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1958.

⁵ 'Elden toplanma' ifadesinin, 4 bildirim sahiplerinden alınan 'ikinci bir yayına konulabilir' onayı anlamına geldiği kabul edilmiştir.

Oğuz Arı'nın "Bulgaristanlı Göçmenlerin Türkiye'ye İntibakı", Abdülkadir Karahan'ın "Kültür Değişimleri Bakımından Kuzey Atlantik Ülkeleri ve Türkiye", Hilmi Ziya Ülken'in "Şehirleşme Hadisesinin Bazı Neticeleri", "Dünyada Science Sociale", Tahsin Demiray'ın "Modern Cemiyet İlmi'nin Kurucusu Le Play'in Hayatı", "Science Sociale'in Türkiye'ye Gelişi ve Bizdeki Tesirleri", Nurettin Şazi Kösemihal'in ise "Fransa'da Sosyolojinin Doğuşu ve Le Play Okulu" başlıklı bildirimleri sundukları görülmektedir.

Selahattin Demirkan sunduğu "Türk Sosyolojisi ve Bugünkü Problemleri"⁶ başlıklı bildirimde, yerli sosyolojinin Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin tarafından temsil edilen iki kaynağı üzerinde durmuş, yanı sıra bir Türk sosyolojisinden bahsedilip bahsedilemeyeceği sorusuna cevap aramıştır. Bu bağlamda bazı eksiklerine karşın Gökalp ve Prens'in hem kuramsal hem de pratik açılardan ülkeye önemli katkılar sunduklarını ve Cumhuriyet Dönemi sosyolojisinde onlara karşılık gelecek çapta sosyologlar yetişmediğini belirtmiştir. Dolayısıyla Demirkan'ın kendi döneminin çalışmalarını milli sosyoloji birikimi açısından yetersiz gördüğü söylenmelidir. Oysa o, Türk sosyolojisinin köyü ve köylüyü tanımak ve tanıtmak başta olmak üzere pek çok sorumluluğunun olduğunu düşünmüştür. Bu sorumlulukların yerine getirilebilmesinin koşulu ise genel ve uygulamalı sosyoloji alanlarında atılması gereken adımlardır. Demirkan sözlerini, Ziya Gökalp'i işaret ederek geleneğin korunması ve uygulamalı sosyolojiyi işaret ederek Prens Sabahattin'in ihmal ettiği alan araştırmalarının yapılması gerektiği fikri ile tamamlamıştır.

Nafiz Danışman "Memleketimizdeki Kültür Değişmelerinin İçtimai Akisleri"⁷ başlıklı bildirisinde, Cumhuriyet'in ilanıyla hayata geçirilen kıyafet, harf ve dil inkılaplarının ne gibi sosyal sonuçlar yarattığı üzerinde durmuştur. Bu çerçevede kıyafet inkılabının büyük şehirlerde yaşayan bireylerin sosyo-ekonomik durumunu Osmanlı Dönemi'nde olmadığı kadar ortaya koyduğunu belirtmiş, küçük şehirlerde yaşayan ve medeni ölçülere daha mesafeli bireylerin 'pek acayip yeni kılıklar' meydana getirdiklerinden dert yanmıştır. Harf inkılabı konusunda ise halkın büyük çoğunluğunun bu değişimi olumlu karşıladığı yönünde bir fikir beyan etmiştir. Ona göre, değişimin uygulanmasından rahatsızlık duyanlar ya eski harflerle okuyup yazanlar ya da bu işten kazanç sağlayanlardır. Oysa Danışman harf inkılabı ile ülkede şive ve anlayış birliğinin sağlanmasına hizmet edildiğini düşünmüştür. Benzer bir şekilde dil inkılabı da ülkenin geniş nüfusu ile devlet ricali ve aydın kesimi arasındaki Osmanlıdan kalma kopukluğun ortadan kalkmasını sağlamıştır. Her üç inkılapla ilgili onaylayıcı bir tavır sergileyen Danışman, son olarak parlamentarizm ve seçimler konusuna değinmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası yapılan 1946, 1950, 1954 ve 1957 milletvekili seçimlerinde halkın daha önce olmadığı kadar geniş bir katılım göstermesini bilinçsel bir dönüşüm olarak yorumlamış ve söz konusu dönüşümü harf ile dil inkılaplarının gerçekleştirilmesine bağlamıştır.

Nusret Köymen'in "Köy İncelemeleri"⁸ başlıklı bildirisinde, incelemenin kaçta ayrıldığı ve nasıl yapılması gerektiği ile ilgili kısa bir bilgilendirmede bulunduğu görülmektedir. Köyün ya dışarıdan bir kimse/kimseler tarafından incelenebileceğini ya da kendi kendisini inceleyebileceğini aktaran Köymen; süre açısından kısa ve uzun, konu açısından ise tek konu ya da bütün olmak üzere seçeneklerin bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre, hangisi tercih edilirse edilsin önemli olan yapılan araştırmanın köye mal edilmesidir. Ancak araştırmanın mümkün olduğu kadar kısa tutulmasının ve bütünün göz önünde bulundurulmasının en ideali olduğunu söylemeyi de ihmal etmemiştir.

⁶ Selahattin Demirkan, "Türk Sosyolojisi ve Bugünkü Problemleri", *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, ss. 37-39.

⁷ Nafiz Danışman, "Memleketimizdeki Kültür Değişmelerinin İçtimai Akisleri", *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, ss. 40-41.

⁸ Nusret Köymen, "Köy İncelemeleri", *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, s. 42.

Köymen'in kongrede sunduğu "Hızlanan Sosyal Değişmeler Karşısında Sosyolog"⁹ başlıklı ikinci bildirisinde dünyanın teknik, ekonomik, kültürel, politik ve sosyal alanda hızlı bir değişim geçirdiğini ve toplumların söz konusu değişim karşısında bazı bocalamalar yaşadığını ifade ettiği görülmektedir. Kontrolü zor görünen değişkenlik karşısında sosyolojinin ve sosyoloğun sorumluluğunun ne olduğu ise cevabını aradığı sorudur. Bu bağlamda her ikisinin de daha bütün, parlak ve dayanıklı görünen ideolojilere yöneldiğini ancak ideolojilerin aynı zamanda bilimsel olmayan, dogmatik ve subjektif bir özellik arz ettiğini ileri sürmüştür. Bilimsel fikir sistemleri ise eleştiriye, tartışmaya ve yeni bilgiye açık ancak ideolojilere göre tamam olmaktan uzak, eksik, pürüzlü ve cılız bir görüntü sergilemektedir. Nitekim Köymen bilimsel fikir sistemleri aracılığıyla henüz bir sosyal düzen kuramı ortaya koyulamadığını söylemiş ve bunu gerçekleştirmenin sosyologlar açısından birer meslek borcu olduğunu eklemiştir. Onun için, sosyal düzen kuramlarında sınıfsal mücadelenin önüne geçen bir 'zıt kutupların bir aradalığı' fikri ise sosyologların benimsemeleri gereken esas olmuştur.

Köymen'in kongrede sunduğu üçüncü bildiri "Din Sosyolojisinin Hareket Noktası"¹⁰ başlığını taşımaktadır. Bu alt disipline kısa bir giriş olarak nitelendirilebilecek metinde o, 'şimdi'ye kadar dinin hep parçalayıcı bir işlev yüklendiğinden bahsetmiştir. Neticede Yahudilikle Hristiyanlık ve Hristiyanlıkla Müslümanlık arasındaki düşmanlık tarih boyunca derinleşmiştir. Oysa Köymen'e göre dinlerin tamamı "Bizi ayıran değil, birleştiren şeylerdir mühim olan." şiarıyla hareket etmelidir. İki kutbu kast ederek 'bugünkü' dünyanın dinli ve dinsiz olarak ikiye ayrıldığını ve dinlilerin barışı, hürriyeti temsil ederlerken dinsizlerin saldırgan ve diktatör bir tavır sergilediklerini belirtmiştir. Bu noktada Köymen, din sosyolojisinin üzerine düşen görevin dünyadaki bütün dinlilerin Allan inancı etrafında kardeşçe birleşmelerini sağlamak olduğunu savunmuştur. Ona göre, din düşmanı bir ideolojiye sahip SSCB ile yan yana yaşayan Türkiye ise din sosyolojisine daha fazla önem vermelidir.

Kongreye katılan bir diğer isim olan Cavit Orhan Tütengil "Sakarya, Bursa ve Bolu İllerine Bağlı 25 Köyde İktisadi, İçtimai ve Teknik Alanlarda Meydana Gelen Gelişmeler Üzerinde Bir Soruşturma"¹¹ başlıklı bildirisini sunmuştur. Arifiye İlköğretmen Okulu son sınıf öğrencilerinin doğup büyüdüğü köylerde ne gibi değişimler gözlemlediklerini sorgulayan araştırma temel içeriği oluşturmaktadır. Bu çerçevede Tütengil Sakarya'ya bağlı 12, Bursa'nın 6 ilçesine bağlı 8 ve Bolu'nun 2 ilçesine bağlı 5 köyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Traktörün gelişi ile tarımda makineleşmenin artması ve şehirdeki konforun yavaş da olsa alınması tüm köylerin ortak özelliğidir. Yanı sıra şehirli ilişki biçimleri ve değerler de alınmaya başlanmıştır. Tütengil bu araştırma ile Türkiye'nin tamamına dair söz söylemenin sağlıklı olmayacağını ancak bir fikir edinilebileceğini belirterek sözlerini tamamlamıştır.

Oğuz Arı "Bulgaristanlı Göçmenlerin Türkiye'ye İntibakı"¹² başlıklı bildirisinde, 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen Türklerin Taşlıtarla ve Bursa'ya uyumlarını ele almıştır. Göçmenlerin iskânlarının Bulgaristan'da yaşadıkları yerler göz önünde bulundurulmadan karışık olarak yapılması, aralarındaki iletişimi zayıflatmıştır. Arı, iletişim sorununun çözümünde Göçmenler Federasyonu'nun yetersiz kaldığını söylemiştir. Bulgaristanlı Türkler kendi aralarındaki kopukluklara karşın, yerli nüfusla normal denilebilecek bir iletişim düzeyini tutturmuşlardır. Ancak bu, aralarında hiçbir gerginliğin yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Zaman zaman ortaya çıkan mahalli rekabet ya da sorunlar daha

⁹ Nusret Köymen, "Hızlanan Sosyal Değişmeler Karşısında Sosyolog", *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, s. 47.

¹⁰ Nusret Köymen, "Din Sosyolojisinin Hareket Noktası", *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, s. 48.

¹¹ Cavit Orhan Tütengil, "Sakarya, Bursa ve Bolu İllerine Bağlı 25 Köyde İktisadi, İçtimai ve Teknik Alanlarda Meydana Gelen Gelişmeler Üzerinde Bir Soruşturma", *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, ss. 42-44.

¹² Oğuz Arı, "Bulgaristanlı Göçmenlerin Türkiye'ye İntibakı", *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, ss. 45-46.

çok kasaba, köy gibi küçük yerlerden gelmelerinin ve Bulgaristan hükümetinin uygulamalarıyla bazı örf ve adetlerini unutup farklılaşmalarının sonucudur. Arı'ya göre mevcut sorunlar aşılabilecek boyuttadır ve aşılması için o; göçmenleri yerlilere tanıtacak yayın yapmak, film çekmek, yaşanan sorunları anket yoluyla tespit etmek gibi önerilerde bulunmuştur.

Abdülkadir Karahan “Kültür Değişimleri Bakımından Kuzey Atlantik Ülkeleri ve Türkiye”¹³ başlıklı bildirisinde, bir NATO bursu ile yaptığı 4 aylık araştırma gezisinin bulgularını paylaşmıştır. Gittiği Avrupa ülkelerinde edindiği izlenim, ortak geçmişe rağmen NATO ruhunun çok yeni olduğudur. Bu noktada kültür değişimleri konusuna değinen Karahan, Türkiye ve Batılı NATO üyeleri arasında nasıl bir ilişki yaşanacağına dair fikir yürütmüştür. Kültürel değişimin Osmanlıdan Cumhuriyet Dönemi'ne gittikçe artan bir ivme kazandığını, dolayısıyla ‘içeride’ bir hazır bulunuşluğun var olduğunu belirtmiştir. Genel olarak vardığı sonuç ise Kuzey Batı, Batı ve Güney Avrupa ile gerçekleştirilen kültürel etkileşimin belli bir doyum noktasına ulaştığıdır: Türkiye'deki pek çok şehir dünyada Batı kültürünü temsil eden şehirlerle benzeşmektedir. Bundan sonra hedeflenmesi gereken ise milli ruhu ve ananeleri koruyarak ruh ve mana açısından da Batılılaşmaktır. Karahan sözlerini, diğer NATO üyelerinin Orta Doğu'nun zengin kültür kaynaklarına sahip Türkiye'den alabilecekleri kültürel değerler olduğunu belirterek tamamlamıştır.

Hilmi Ziya Ülken'in “Şehirleşme Hadisesinin Bazı Neticeleri”¹⁴ başlıklı bildirisinde, az gelişmiş ülkelerde şehirleşme konusunu ele aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Adapazarı, Gönen, Malatya, Kırıkkale, Polatlı gibi kısa zaman öncesine kadar köy olan yerler üzerinde duran Ülken, Türkiye'nin de benzer bir süreç yaşıyor olduğunu söylemiştir. Endüstrileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan şehirleşme, ülkede yeni mahallelerin kurulmasıyla yeni hayat biçimleri üretmektedir. Her ne kadar kurulan bu mahallelerde üzerinde ortaklaşmayan pek çok konu olsa da o, şehir hayatının birleştirici taraflarına dikkat çekmiştir. Ülken'e göre, uyumsuz bir şehirleşme pek çok aksaklığı beraberinde getirmektedir. Öncelikle örf ve adetlerle şehir ahlakı çarpışmakta ve şehre göç eden bireylerde her ikisinin de mevcudiyeti gözlenmektedir. Bu ise çift ahlaklılık ve çatışma demektir. Benzer bir gerginliğin normlar ile örf ve adetler arasında da belirdiğini söyleyen Ülken, otorite tarafından koyulmuş kurullarla gelenek kaynaklı olanların birbiriyle ters düşebileceğinden ve toplumsal huzurun yara alabileceğinden bahsetmiştir. Ona göre uyumsuz şehirleşme sürecinin ortaya çıkardığı bir diğer sonuç ise söz konusu sürece dâhil olan bireylerin yaşadıkları kişilik parçalanmasıdır. Bu ise üzerinde başlı başına durulması gereken önemli bir konudur.

İçerikleri kısaca özetlenen 9 bildiriden yola çıkarak 1957 yılında düzenlenen kongrenin; köy, göç, şehirleşme, sosyal-kültürel değişim ve Türk sosyolojisinin ‘güncel problemleri’ gibi birbiriyle bağlantılı iç meselelere, yanı sıra savaş sonrası iki kutuplu dünyaya odaklandığı görülmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, 9 bildiri *İlmi Kongre Tebliğleri*'nde yer almış ancak *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiyede Tesirleri*'nde yer almamıştır. Oysa anılan bildirilerde Science Sociale'in izlerini takip etmek mümkündür. Örneğin Selahattin Demirkan'ın “Türk Sosyolojisi ve Bugünkü Problemleri” başlıklı bildirisinde Prens Sabahattin'e ve ekole yoğun bir vurgu yapılmış, Nusret Köymen'in “Köy İncelemeleri” başlıklı bildirisinde alan araştırmalarının altı önemle çizilmiştir. Cavit Orhan Tütengil'in “Şehirleşme Sakarya, Bursa ve Bolu İllerine Bağlı 25 Köyde İktisadi, İctimai ve Teknik Alanlarda Meydana Gelen Gelişmeler Üzerinde Bir Soruşturma” başlıklı bildirisinde ise gerçekleştirilen bir alan araştırması üzerinde durulmuştur. Oğuz Arı'nın Bulgaristan'dan göç eden Türklerin uyumlarına yönelik olarak, yaşanan problemlerin anket yoluyla saptanması önerisinde bulunması da Science Sociale'in

¹³ Abdülkadir Karahan, “Kültür Değişimleri Bakımından Kuzey Atlantik Ülkeleri ve Türkiye”, *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, ss. 48-50.

¹⁴ Hilmi Ziya Ülken, “Şehirleşme Hadisesinin Bazı Neticeleri”, *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, ss. 34-37.

prensipleriyle örtüşür niteliktedir. Ancak Demiray Türkiye Yayınevi'nin ikinci yayımına geri kalan dört bildiriye almıştır. Bunlar, kendisinin “Modern Cemiyet İlmî'nin Kurucusu Le Play'in Hayatı” ve “Science Sociale'in Türkiye'ye Gelişi ve Bizdeki Tesirleri” ile Hilmi Ziya Ülken'in “Dünyada Science Sociale” ve Nurettin Şazi Kösemihal'in “Fransa'da Sosyolojinin Doğuşu ve Le Play Okulu” başlıklı bildirileridir. Söz konusu tercihinde ya bildirilerin düzenlenen ikinci organizasyonda sunulmuş olmaları ya da -sadece kongrenin düzenlendiği ön kabulüyle- Science Sociale'i ve Türkiye'deki serüvenini doğrudan ve kapsamlı olarak yansıtılmaları etkili olmuştur. Bu nedenle her birini detaylı olarak ele almak gerekmektedir. Demiray, “Modern Cemiyet İlmî'nin Kurucusu Le Play'in Hayatı”¹⁵ başlıklı ilk bildirisinde Le Play'in ailesine, okul hayatına ve çalışmalarına projektör tutmuş, içine doğduğu sosyal ortamın ileride nelerle ilgileneceğinin ipuçlarını verdiğini söylemiştir. Maden Mühendisliği eğitimi aldığı halde, Fransa'nın 1830 Devrimi'nden itibaren yaşadığı çalkantılar onun sosyal konulara olan ilgisini arttırmıştır. Demiray; mühendislik göreviyle gittiği Belçika, Almanya, Danimarka, İsveç, Norveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, Rusya gibi ülkelerde Le Play'in, işçi ailelerinin hayat şartlarına dair gözlemler yapıp köy gezileri gerçekleştirdiğini aktarmıştır. 1855, onun için önemli bir yıldır. Çünkü *Avrupa İşçileri* eseri yayımlanmıştır. Demiray'ın bu eserde dikkat çektiği, “Madenler ilminde olduğu gibi cemiyetler ilminde de ancak kanaatimin, vakıaların müşahedesine istinat edebilmesi takdirinde, hakikatin ele geçebileceği noktasında karar kıldım” cümlesi olmuştur. Herhangi bir sonuca varmak için tek tek olaylardan yola çıkmayı önemseyen bu yaklaşım, Le Play'in sosyolojide kuramsal çalışmaların işaret ettiği tündengeline değil, alan araştırmalarının işaret ettiği tümevarıma odaklandığını göstermektedir. Demiray, 50 yaşında mühendisliği tamamen bıraktığını ve kendisini sadece sosyolojiye adanmış söylediği Le Play'in 1880'deki ölümüne kadar kaleme aldığı eserlerinin isimlerini anmış, Science Sociale'in gelişimine sağladığı katkılardan bahsederek sözlerini tamamlamıştır.

Demiray “Science Sociale'in Türkiye'ye Gelişi ve Bizdeki Tesirleri”¹⁶ başlıklı bildirisinde ise ekolün Türkiye serüvenini ele almıştır. Dönemin muhalifleri gibi II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve meşrutiyetin ilan edilmesi ile yetinmeyip sosyal alanda reformlar yapılması gerektiğini savunması, Prens'i Demiray'ın gözünde farklılaştırmıştır. 1902'de onun öncülüğünde toplanan Jön Türk Kongresi'nden bir uzlaşmanın çıkmaması ilmi alana ilgisini arttırmış ve Prens, Science Sociale'e dair okumalarını yoğunlaştırmıştır. Demiray, Türkiye'ye döndüğü 1908'den itibaren yaptığı konuşmalar ve kaleme aldığı yazılarla Prens'in II. Meşrutiyet atmosferinde heyecan yarattığını aktarmıştır. Bu noktada aktardığı bir diğer bilgi ise ekolün 'içerideki' etkisinin gazete polemikleri, konferans serileri ve yapılan neşriyatla sınırlı olmadığıdır. İdari sahada adem-i merkezîyetçilik ciddi tartışmalara konu olmuş; Ebubekir Hazım Tepeyran, Babanzade Mustafa Zihni gibi idareciler kaleme aldıkları metinlerle hem Prens'in söylemini desteklemişler hem de Science Sociale'in etki alanını genişletmişlerdir. Bildiride Prens'in işbirliği yaptığı gençlere ve özellikle de Mehmet Ali Şevki Sevündük'e önemli bir yer ayrılmıştır. Sevündük'ün I. Dünya Savaşı'nın ardından kurduğu Meslek-i İctimai Müessesesi-i İlmîyesi adlı cemiyet ve bu cemiyetin yayın organı olarak çıkardığı İlm-i İctima mecmuası hakkında bilgi verilmiştir. Demiray 1920-1930 arası dönemi savaş ve siyasetin hâkim olduğu, dolayısıyla Science Sociale açısından hareketsiz geçen bir dönem olarak nitelendirmiştir. 1930'lu yıllarda ise Muallimler Birliği'nin Science Sociale yolunda yürüttüğü faaliyetlerin altı çizilmiştir. Ekol takipçilerinin şehirleşme ve tarih alanlarına da ilgisiz kalmadıkları dillendirilen hususlardan olmuştur. Demiray 1940'lı yıllarda kat edilen mesafelere kongre dinleyicilerinin ekol mensubiyetleri, dolayısıyla yaşanan gelişmelere hâkimiyetleri nedeniyle değinmeyeceğini belirtmiş ve gençlerin Science Sociale'e sarılmaları gerektiği öğüdüyle sözlerini tamamlamıştır.

¹⁵ Tahsin Demiray, “Modern Cemiyet İlminin Kurucusu Le Play'in Hayatı”, *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiyede Tesirleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1958, ss. 3-7.

¹⁶ Tahsin Demiray, “Science Sociale'in Türkiye'ye Gelişi ve Bizdeki Tesirleri”, *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiyede Tesirleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1958, ss. 21-34.

Hilmi Ziya Ülken'in "Dünyada Science Sociale"¹⁷ başlıklı bildirisi, "Herkes bilir ki Le Play'in açtığı Science Sociale çıkışı kendi vatani Fransadan ziyade başka memleketlerde yayılmıştır." cümlesiyle başlamaktadır. Fransa'daki 'aşırı' rasyonalist ilim anlayışı, Le Play ve metodolojisine sempati gösterilmesini engellemiştir. Nitekim Ülken 1948 ve 1949 yıllarında Fransa'da iken, bu ekolün temsilcilerine ulaşmaya çalıştığını ancak 'içe kapalı' bir işleyiş sergilediklerinden başarılı olamadığını aktarmıştır. Bu nedenle ona göre, Fransa'da Science Sociale'in sesi işitilmemektedir. Ancak dünyanın farklı coğrafyalarında farklı bir seyir söz konusudur: Le Play ve öğrencilerinin oluşturduğu zemin üzerinden uygulamalı sosyolojiye yeni bir şekil verilmiş ve ekolün sahip olduğu teknikler geliştirilip daha önce ilgilenilmeyen alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Ülken, Science Sociale'in İspanyol ve İngiliz İmparatorluklarından doğmuş milletler olmak üzere iki yayılma alanı bulunduğunu söylemiştir. İspanya ve Güney Amerika'daki milletlerin en büyük eksikliği, buralarda bireysel girişimcilik yerine memur tipinin ön planda olmasıdır. İngiltere, Birleşik Amerika ve İngiliz kaynaklı diğer milletlerde ise tersi bir durum söz konusudur. İlk milletlerde toplumsal yapı sorunlarına çare olacağı düşünüldüğü için, diğerlerinde ise toplumsal yapıya uygunluk gösterdiğinden Science Sociale yayılma imkânı bulmuştur. Ülken bu saptamasını dünyanın dört bir yanından örneklerle pekiştirmiştir. Amerikalı sosyologlar Sorokin, Zimmermann ve Galpin'in *Systematic Source Book of Rural Sociology* adlı ortak çalışmalarında ekole önemli bir yer ayırmaları bunlardan biridir. Yanı sıra Fransız sosyolog Gurvich'in yayıncılığını üstlendiği 14 yazarlı *Sociologie du XX. eme Siecle* isimli eserde, İspanyolca konuşan ülkelerde Science Sociale'in etkili olduğunu gösterir pek çok bilgiye rastlanmaktadır. Ülken ayrıca Louvain Üniversitesi'nin sosyoloji anlayışının ekolden büyük oranda etkilendiğini, Polonya'da bazı sosyologların uygulamalı sosyolojiye dayalı araştırmalar yaptığını ve Bükreş'te tamamen Science Sociale'i referans alan bir enstitünün kurulduğunu aktarmıştır. Bu noktada Türkiye'yi de ihmal etmeyen Ülken, İspanyolca konuşan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de girişimci değil, memur tipin ön planda olduğunu ve Osmanlı'nın sorunlarına çözüm arayan Prens Sabahattin'in Science Sociale doğrultusunda hareket ettiğini söylemiştir. Ona göre Prens'ten sonra ekolün 'içerideki' faaliyetleri uzunca bir süre donmuş ancak Amerikan sosyolojisinin gençler üzerinde etkili olmaya başlaması ile tekrar hareketlenmiştir. Dolayısıyla Ülken, Prens'in sözlerinin eskimemişliğine vurguda bulunmuş ve Amerikan sosyolojisiyle yükselişte olan uygulamalı anlayışın kaynağında Science Sociale'in bulunduğunu savunmuştur.

Nurettin Şazi Kösemihal ise "Fransada Sosyolojinin Doğuşu ve Le Play Okulu"¹⁸ başlıklı bildirisinde öncelikle sosyolojinin ortaya çıkış koşullarını ele almıştır. 1789 İhtilali'nin ardından bir denge durumu yakalayamayan Fransa'da, sosyal olayların determinist ilkeler çerçevesinde açıklanabileceği fikrinin belirmesi ve bilimsel bilgi birikiminin belli bir olgunluğa erişmesi üzerinde durmuştur. Ancak yaptığı bilimden önceki devre ve bilimsel devre ayrımıyla sosyal gerçeklere duyulan ilginin hep var olduğunu söylemiş; Eski Yunan'da Sokrates, Eski Çin'de Konfüçyüs, Reform ve Rönesans'ı içerisinde barındıran Yeni Çağ'da Hugo Grotius, Cromwell, Hobbes, Locke gibi bilge, filozof ve devlet adamlarının isimlerini vermiştir. Kösemihal sonraki devrede ise benzer bir kaygıyla hareket edenlerin kendilerine bilimsel metodolojiyi referans aldıklarını sözlerine eklemiştir. Bu noktada sosyolojiye odaklanan Kösemihal'e göre, var olan iki kaynaktan Comte'un fiziği, Le Play'in ise jeofiziği dayanak noktası seçmeleri aralarında bir metot farkı doğurmuştur: Comte genelleştirici, Le Play ferdileştirici bir yaklaşımı benimsemiştir. Bildirinin ilerleyen satırlarında Kösemihal'in daha yakından baktığı kaynak Le Play ve takipçileri Tourville ile Demolins olmuştur. Bir maden mühendisi olan Le Play resmi görevlerle Avrupa'yı kat etmiş ve bu arada işçi aileleriyle monografik çalışmalar yapmıştır. Söz konusu

¹⁷ Hilmi Ziya Ülken, "Dünyada Science Sociale", *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiyede Tesirleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1958, ss. 19-20.

¹⁸ Nurettin Şazi Kösemihal, "Fransada Sosyolojinin Doğuşu ve Le Play Okulu", *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiyede Tesirleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1958, ss. 7-18.

çalışmalar sonucunda aileyi patriarkal, kök, kararsız aile olarak üçe ayırmış ve miras bölüşüm alışkanlıklarından hareket ederek üç tipin birbirine göre avantajlı-dezavantajlı yönlerini saptamıştır. Bir takipçi olarak Tourville Le Play gibi anketçi değil, gözlemcidir. Kösemihal, onun hazırladığı yirmi beş kısımdan oluşan cetveli başlıklar halinde vermiş ve Le Play'in yaptığı aile sınıflamasını daha da detaylandırıldığını söylemiştir. Diğer takipçi Demolins de gözlemci kimliğiyle Tourville'in aile sınıflamasını olduğu gibi kabul etmiş ve bu sınıflamayı geliştirmiştir. Ancak onun Science Sociale içerisindeki önemi toplumlara bireyci ve kamucu olarak sınıflandırmasından gelmektedir. Kösemihal verdiği bilgilerin ardından ekol ile ilgili genel değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre, Le Play'in aile sınıflamasının eksikleri mevcuttur ve sosyal sistemi geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir. Ancak takipçileri her iki konuda daha kusursuz bir birikim ortaya koymayı başarmışlardır. Kösemihal, Science Sociale'in merkezinde yer alan monografi metodunun bugün bile tazeliğini koruduğunu söyleyerek olumlularına devam etmiştir. Sözlerini ise sosyolojinin Fransa ile Türkiye'deki serüvenlerini karşılaştırarak tamamlamıştır. Bu bağlamda Prens Sabahattin ve Gökâlî aracılığıyla iki kaynağın da 'içeride' temsil edildiğine, Fransa gibi Osmanlıda da toplumsal buhranların var olduğuna ve yine benzer bir biçimde Comte-Durkheim çizgisi devlet tarafından tutulup okullarda yer bulurken Prens Sabahattin'in temsil ettiği Science Sociale çizgisinin tersini yaşadığına dikkat çekmiştir. Ancak son on beş yıldır Prens'in sosyolojik söyleminin etkisini gittikçe arttırdığını ve akademiye girdiğini belirtmeyi ihmal etmemiştir.

Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünyada ve Türkiyede Tesirleri'ndeki sıra göz önünde bulundurulduğunda; bildirilerin ilkinde Le Play'in hayatı ve çalışmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi, ikincisinde takipçilerinin sundukları katkılar ile Le Play sosyolojisinin bir ekole dönüşme süreci, üçüncüsünde Science Sociale'in tüm dünyada akademi içinde ve dışında yarattığı etki birbirini tamamlar bir kurguyla verilmiştir. Nitekim 4. ve son bildiriye Türkiye'de kaydettiği aşamaların 1920'li yıllara kadar Prens Sabahattin'in siyasi mücadelesiyle iç içe, sonrasında ise bireysel ya da kurumsal takipçilerinin faaliyetleri üzerinden anlatılması, söz konusu kurgunun devamıdır. Dolayısıyla yayının genelinde Science Sociale'in kaynağında, dünyada ve 'içeride' izlediği gelişim seyri işlenmiştir. Bu açıdan ikinci yayın 34 sayfa gibi sınırlı yekûnuna karşın ekol ile ilgili mevcut birikimi aktarabilmiştir. Dillendirilmesi gereken bir diğer nokta ise netleştirilemeyen nedenlerle 4 bildirin ayrıştırılmasına karşın, tüm bildiriler arasında bir bağın mevcut olduğudur. Nitekim 21 Aralık 1957 tarihinde gerçekleştirilen İlmî Kongre'nin ismi anılarak bir araya getirilen 13 bildiri aracılığıyla Türkiye ve dünyada yaşanan değişim, bu değişim karşısında Türk sosyolojisinin nasıl bir bakış açısı geliştirmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Sonuç

Türk sosyolojisinde Science Sociale etkisi, Prens Sabahattin'in 1902 Jön Türk Kongresi'nin ardından edindiği formasyonu Osmanlıya uyarlamasıyla başlamış ve ölümünün ardından takipçileri aracılığıyla devam etmiştir. Demolins'in toplumsal yapı tasnifleri ve Le Play'in öncelikle Fransa'da, ardından Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde işçi aileleriyle gerçekleştirdiği monografiler zaman içerisinde artan bir çeşitlilikle 'içeriye' yansımıştır. Ancak Science Sociale etkisini farklı dönemlerde farklı düzeylerde göstermiştir. Bu noktada söz konusu dönemleri temelde 1945'lere kadar ve 1945'lerden sonra olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

1945'lere kadarki dönemi öncelikle Prens Sabahattin üzerinden ele almak gerekmektedir. Prens, Osmanlıyı ayakta tutma çareleri arayan dönem aydınlarının ortak kaygılarını paylaşarak siyasi faaliyetlerde bulunmuş ve teşebbüs-ü şahsi ile adem-i merkezîyet üzerine kurulu sosyolojik söylemini, bu faaliyetlerin kuramsal çerçevesi yapmıştır. II. Abdülhamid'in varlığı; idari, mali ve askeri sorunların Science Socialeci bir yaklaşımla çözülebileceğine dair düşüncelerini dillendirmesine engel olmamıştır.

Ancak II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılından itibaren İTC kadrolarının devlet içerisinde güçlenmesi, siyasi gücünü zayıflatmış ve sosyolojik söylemini cılızlaştırmıştır. Bu durum, İTC'nin sosyolojik temsiliyetini Durkheimcı yaklaşımı benimseyen Ziya Gökalp'in üstlenmesiyle pekiştirilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası İTC'nin ve sahiplendiği sosyolojik söylemin iktidardan uzaklaşması, Prens'in etki düzeyini artırması açısından bir fırsat gibi görünse de beklenen olmamış ve sonrasında Cumhuriyet'in kurulmasını sağlayacak kadrolarla Prens arasında umduğu diyalog kurulmamıştır. Nitekim 1924 yılında yürürlüğe konan bir kanunla hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılması, Prens'in sosyolojik faaliyetlerinin sonlanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 1902 ile 1924 yılları arasında, Science Sociale'in 'içeride' dolaşıma girdiği ancak istediği etki düzeyini yakalayamadığı bir süreç olarak değerlendirmek mümkündür. 1924 sonrasında ise Prens'ten ziyade takipçilerinin yürüttüğü çalışmalar çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sosyoloji disiplininin prestijinde genel olarak bir düşüş yaşansa da Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün köy ve köy sosyolojisi bağlamında yürüttüğü çalışmalar önemlidir. Dönem siyasetinin köy ve köylü hassasiyetiyle de birleşen bu çalışmalar, Sevündük'ün 1938-1940 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Science Sociale doğrultusunda dersler verebilmesini sağlamıştır. Durkheimcı yaklaşımın devam eden hâkimiyetine rağmen üniversite çatısı altında yer bulması, ekolün Türkiye serüveninde yeni bir aşama olarak düşünülmelidir. Science Sociale ile tanışması 1930'lu yıllara dayanan ve Sevündük'ün ardından ikinci takipçi kuşak içerisinde konumlandırılan Demirkan da anılması gereken isimlerdendir. Halkevlerine bağlı köy bürolarında şef olarak çalışmasıyla çekirdekte yetişen Demirkan; gerçekleştirdiği köy monografileri, resmi görevlerle hazırladığı köy raporları, makale ve kitap boyutunda yazı faaliyetleri ile Science Sociale'in ülke içerisindeki hareket alanını genişletmiştir. Aynı dönemde Hilmi Ziya Ülken gibi bir ismin varlığı da buna destek olmuştur. Sevündük'ün verdiği derslerin ardından ekolün akademi içerisinde hiç olmadığı kadar kendisini hissettirmesi onun sayesinde. Bu çerçevede kaleme aldığı makaleler yanında, teşvik ettiği mesai arkadaşları ile öğrencilerinin çalışmaları Science Sociale'in akademi çatısı altındaki varlığını daha da sağlamlaştırmıştır. Akademi ile akademi dışı dünyanın ekol üzerinden hiç olmadığı kadar yakınlaşması, yerli sosyoloji camiasında bir sinerji yaratmıştır.

1945'li yıllara kadar, yaşanan iç gelişmelerin şekillendirdiği yerli sosyoloji camiası ve dolayısıyla Science Sociale'in Türkiye serüveni 1945'li yıllardan sonra, ABD merkezli dış gelişmelerle şekillenmiştir. Dünyada Amerikan sosyolojisinin temelini oluşturan uygulamalı anlayışın ön plana çıkması, Türkiye'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nün çalışmalarında karşılık bulmuştur. Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav gibi isimlerin Türkiye'deki toplumsal değişmeyi ortaya koydukları alan araştırmaları, uygulamalı sosyoloji tarihinin kilometre taşları olmuştur. 1948 yılında üniversiteden tasfiye edilmelerine karşın, ABD'de eğitimini aldıkları sosyoloji anlayışı gözden düşmemiştir. Bu bağlamda metodolojik açıdan benzerlik göstermeleri, 1945 sonrasında Amerikan sosyolojisi ile birlikte Avrupa orijinli Science Sociale'in de görünürlüğünü arttırmıştır. Prens'in 1924 yılında ülkeyi terk etmesinin ardından ekol, takipçileri aracılığıyla akademi dışında ve içinde gittikçe güçlenmiştir. Ancak 1945 sonrası süreci Science Sociale'i yerli sosyoloji camiasında daha da yükselten bir dalga olarak değerlendirmek mümkündür. Bunda Prens Sabahattin'in 1948'deki ölümünün de etkisi olmuştur. Hiçbir zaman kullanmamasına rağmen uygulamalı bir anlayışın 'içerideki' temsilcisi olması ve ölümüne yakın bir dönemde kaleme aldığı makalelerde ABD'yi idealize etmesi, sosyolojik söyleminin tekrar ele alınmasını kolaylaştırmıştır. Bu çerçevede akademi içinde ve dışında düzenlenen anma toplantıları ile konferanslarda üzerine konuşulmuş, gazete-dergi makaleleri ile ilmi çalışmalarının övgüsü yapılmıştır. Prens, 1924'teki gidişinin ardından ilk defa bu kadar yoğun olarak gündeme gelip kitlelere anlatılırken Science Sociale merkezli çalışmaların sayısı da artmıştır. Tahsin Demiray'ı da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. 1945'ten sonra başlayan sosyolojik üretiminde o; çıkardığı Hafta dergisinde güncel

değerlendirmelerde bulunmuş, konferanslar vermiş ve kongrelerde bildiriler sunmuştur. Yanı sıra sahibi olduğu Türkiye Yayınevi'nde ekolün 'içerideki' varlığına katkı sunan metinlerin yayımlanmasını sağlamıştır. 1940'lı yılların başında Ülken'in girişimleriyle Science Sociale üzerinden sağlanılmaya çalışılan akademi içi ve dışı bağ, 1945 sonrasında Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin kuruluşu ve yürüttüğü faaliyetlerle daha da güçlenmiştir. Demiray'ın TSC'nin 1957 yılında düzenlediği kongreye iki bildiri ile katılıp kongre yayınlarının basımını üstlenmesi bunun göstergesidir. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken, Science Sociale'in hareket alanının genişlemesi ve etki düzeyinin artmasında Demiray gibi tek tek kişilerin yanında TSC gibi kurumsal yapıların da katkısının olduğudur. Cemiyet içerisinde ekol ile bağlantılı kurucu üyelerin bulunması bunu mümkün kılarken 1957 İlmî Kongresi, söz konusu saptamayı sınamak açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

İlmî Kongre Tebliğleri başlığı altında yer verilen ve köy, göç, şehirleşme, sosyal-kültürel değişme, yeni küresel dengeler, Science Sociale'in dünyada izlediği gelişim seyri gibi konularda kaleme alınan 13 bildiri, 1945 sonrasında yerli sosyoloji atmosferini ortaya koymaktadır. Bildirilerde bir taraftan ele alınan konularla ilgili mevcudun saptaması yapılmış, diğer taraftan tanımlanan sorunlara çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Her ikisinde de Science Sociale ile irtibatlandırılabilir pek çok detaya rastlanmaktadır. Örneğin Hilmi Ziya Ülken "Şehirleşme Hadisesinin Bazı Neticeleri" başlıklı bildirisinde, her ne kadar şehirleşmenin ahlaki ve psikolojik birkaç manzarası üzerinde durmak istediğini söylese de değişimin günlük hayata ve mahallelere yansıyan canlı ayrıntılarını anlatmayı ihmal etmemiştir. Nusret Köymen "Köy İncelemeleri" başlıklı bildirisinde, uygulamalı sosyolojinin ana mekânının nasıl ele alınacağına dair bilgi aktarmıştır. Cavit Orhan Tütengil "Sakarya, Bursa ve Bolu İllerine Bağlı 25 Köyde İktisadi, İçtimai ve Teknik Alanlarda Meydana Gelen Değişmeler Üzerinde Bir Soruşturma" başlıklı bildirisinde, anket tekniğini kullanarak elde ettiği verilerden yola çıkmış ve her bir kentin şehirleşme özelliklerine dair fikir yürütmüştür. Yanı sıra Science Sociale ile doğrudan ilgili bildirilerde, tarihsel ve metodolojik bir tanıtım yapılmıştır. Bu bağlamda değinilen ihtimalleri unutmadan İlmî Kongre'nin; düzenleyicisinin TSC olmasından, kapaklarında ismine yer veren yayınların içeriğinden ve bu yayınların Demiray tarafından basılmış olmasından yola çıkarak Science Sociale'in izlerini yoğun olarak taşıdığını söylemek mümkündür. Kongre, 1945 sonrası yeni dünyayı ve bu dünyada konumlanan Türkiye'yi ele almış, her ikisinin açıklanmasında Science Sociale'i geçerli bir metot olarak sunan sosyolojik bir eğilim sergilemiştir.

Kaynakça

- Arı, O. (1957). Bulgaristanlı göçmenlerin Türkiye'ye intibakı. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre tebliğleri* (ss. 45-46). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Coşkun, İ. (1991). Sosyoloji bölümünün tarihine dair. İ. Coşkun (Ed.), *75. yılında Türkiye'de sosyoloji* (ss. 13-23). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Danışman, N. (1957). Memleketimizdeki kültür değişmelerinin içtimai akisleri. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre tebliğleri* (ss. 40-41). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Demiray, T. (1958). Modern cemiyet ilminin kurucusu Le Play'in hayatı. *Le Play sosyolojisinin 100. yılı dünyada ve Türkiyede tesirleri* (ss. 3-7). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Demiray, T. (1958). Science Sociale'in Türkiye'ye gelişi ve bizdeki tesirleri. *Le Play sosyolojisinin 100. yılı dünyada ve Türkiyede tesirleri* (ss. 21-34). İstanbul: Türkiye Yayınevi. Demirkan, S. (1957). Türk sosyolojisi ve bugünkü problemleri. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre tebliğleri* (ss. 37-39). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Ertürk, R. (1989). Cumhuriyet döneminde bir Le Playci Tahsin Demiray. *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 107-146.
- Ertürk, R. (1997). *Türk sosyolojisinde ve Cumhuriyet döneminde köy tartışmaları*. Ankara: İ.Ü.E.F. Yayınları.
- Ertürk, R. (2001). Türkiye'de sosyoloji kongreleri üstüne notlar. *Türk kültürü araştırmaları Prof. Dr. Nihat Nirun'a armağan* (ss. 175-185). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013a). 1940-1950 tarihleri arasında Türk sosyolojisi. *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar* (ss. 39-76). (5. baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013b). Türkiye'de sosyoloji çalışmaları: 1950-1960 dönemi. *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar* (ss. 93-137). (5. baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013c). Hilmi Ziya Ülken'in çok yönlülüğü üzerine. *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar* (ss. 139-147). (5. baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Karahan, A. (1957). Kültür değişmeleri bakımından kuzey Atlantik ülkeleri ve Türkiye. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre tebliğleri* (ss. 48-50). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Kösemihal, N. Ş. (1958). Fransada sosyolojinin doğuşu ve Le Play okulu. *Le Play sosyolojisinin 100. yılı dünyada ve Türkiyede tesirleri* (ss. 7-18). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Köymen, N. (1957). Köy incelemeleri. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre tebliğleri* (s. 42). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Köymen, N. (1957). Hızlanan sosyal değişmeler karşısında sosyolog. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre tebliğleri* (s. 47). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Köymen, N. (1957). Din sosyolojisinin hareket noktası. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre tebliğleri* (s. 48). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Okan, O. (2006). Prens Sabahattin'in ölümü ve 50'li yıllarda yeniden gündeme gelişi. *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, 3(12), 163-174.
- Okan, O. (2008). Prens Sabahattin literatürü üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 477-498.

- Parin, S. (2008). Toplumbilimin Türkiye serüveninde sosyoloji kongreleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 691-712.
- Prens Sabahattin (1965). *Türkiye nasıl kurtarılabilir?*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Prens Sabahattin (1977). Yedinci mektup: meslek-i içtimaimiz nasıl tatbik edilebilir? -Türkiye’de yeni bir medeniyet. N. N. Ege (Haz.), *Prens Sabahattin: hayatı ve ilmi müdafaaları* (ss. 217-235). İstanbul: Güneş Neşriyat.
- Sucu, İ. (2014). *Türk sosyoloji tarihinde “Sosyal Bilim” ekolü* (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya.
- Tanyol, C. (1949). İçtimai monografi hazırlıkları Prens Sabahattin. *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, 2(4-5), 145-175.
- Tütengil, C. O. (1949). Prens Sabahattin. *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, 2(4-5), 176-220.
- Tütengil, C. O. (1957). Sakarya, Bursa ve Bolu illerine bağlı 25 köyde iktisadi, içtimai ve teknik alanlarda meydana gelen gelişmeler üzerinde bir soruşturma. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre tebliğleri* (ss. 42-44). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Ülken, H. Z. (1950a). Türk Sosyoloji Cemiyeti (1949). *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, (6), 137-138.
- Ülken, H. Z. (1950b). Türk Sosyoloji Cemiyeti birinci kongresi. *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, (6), 138-139.
- Ülken, H. Z. (1957). Şehirleşme hadisesinin bazı neticeleri. *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre tebliğleri* (ss. 34-37). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Ülken, H. Z. (1958). Dünyada Science Sociale. *Le Play sosyolojisinin 100. yılı dünyada ve Türkiyede tesirleri* (ss. 19-20). İstanbul: Türkiye Yayınevi.